

رۆژی جیهانیی زمانی دایک

دیمانهیهک له گهڵ مامۆستا دیاکو هاشمی له سوید

ئیدریس هاشمی

دیاکو هاشمی

ئاماده کردن: ئیدریس هاشمی

پوختهیهک سه بارهت به مامۆستا دیاکو هاشمی

مامۆستا دیاکو هاشمی له بنه رته دا خه لکی پارێزگای کرماشانه. له بنه ماله ی "هاشمی" یه کانی کرماشانه که بنه ماله یه کی ئه ده بدوست و زمانزان و به ناوبانگی پارێزگای کرماشانن. هه ر که سیک رۆژی له رۆژان به رنامه ی هه وارگه ی دلانی له رادیوی کرماشان بیستیت، بیگومان ناوی هاشمییه کانی شی بیستوو ه که خۆشه ویستترین به رنامه ی ئه و سه رده مه ی رادیو کرماشان بوو.

مامۆستا دیاکو هاشمی وه ک هه ر کوردیکی دلسۆز ناچار کرا رپی هه نده ران بگریته به ر و ده یان ساله له سوید ده ژێ.

مامۆستا دیاکو هاشمی، سالانتيکی دوورودرژیه له سوید خهريکی بابهتی زمانهوانییه و بهتاییهت لهسه رینووس و پزیمان و زاراههسازی کاری زوری کردوه. ئامادهکار و پیشکەشکاری بهرنامهی فیڕگهیی زمانی کوردی بوو له کهنالی ئاسمانیی ئاسۆسات که نزیکهیی ۱۳۰ بهرنامهی بلۆ کردهوه، که بووه هۆی خۆشهویستییهکی زۆر لهناو خهڵکدا. له سهردهمییدا که خویندن سنووردار بوو و ئەو بهو بهرنامهیهوه دهگهیشته ههموو مالیک، جیگهیی سهرنجی ههه تهمهزرۆیهکی زمان بوو. له بهرنامهکهیدا ههمیسه بابهتیکی بۆ ههموو کهسیک ههه بوو ههه له رینووسهوه بگره تا پزیمان، زاراههسازی، میژوو، شیعر، هۆنراوهزانی، ناوی کوردی، پهندی پیشینان و هتد.

دیاکو هاشمی ئەندامی گروهی ئایتییهکان بوو که کاریان کرد بۆ دروستکردنی تهختهکلیل و فۆنتی کوردی و بۆ جیگیربوونی زمانی کوردی لهناو سیستهمهکانی وهک مایکروسۆفت و پلاتفۆرمه جوربهجورهکان.

مامۆستا دیاکو چونکه زمانی کوردیی باش بوو و شارهزای ئایتیش بوو، زۆر به جوانی ههولی دهه بهردهوام زمانی کوردی و ئایتی تیکهڵ بکات بۆ ئەوهی زمانی کوردی شان به شانی زانستی نوێ پیش بکهوێت.

مامۆستا دیاکو هاشمی سالانتيکه ههموو ئەو شتانهی که پيوستن کوردیزانیک بیزانیت و گرنگ بۆ زمانی کوردی، ههمووی لهسهر سایتهکهیدا کۆ کردوهتهوه. خۆنهویست و پارهنهویست ههموو ههولیکي داوه بۆ رازهی زمانی کوردی. پردیک بووه لهنیوان باشوور و رۆژههلات و زۆر شتی شارهزای بواری زمان که تهنیا له باشوور ناسراو بوو، بههۆی ئەوهوه به رۆژههلات ناسینرا.

مامۆستا دیاکو هاشمی ئیسته له سوید دوو کاری سهههکی ههیه:

یهکهه وهک مامۆستای وانهبیژی خولی وهرگیپان لهنیوان سویدی و کوردی یان سویدی و فارسی کار دهکات. بهشداربووان فیڕ دهکات و پهروهدهیان دهکات بۆ ئەوهی بینه وهرگیپری لیتهاتوو و کارامه بۆ داهاوووی کۆمهلگای سوید.

بۆ ئەو خولانه کۆمهلیک وشهنامهی جوربهجۆری نووسیوه له بواری کۆمهلزان، پزیشکی، کۆچ و کۆچهری، یاسازانی، نهخۆشییهکانی ژنان، زاراههکانی سهربازی و سوپا، مافی خیزان، دهروونپزیشکی و دهروونزانی، ههروهها له بواری دادگا و تاوان. ههروهها له بواری جوربهجۆری زایهندي و هتد.

زیاتر له پازده ساله لهو بوارهدا شهوورۆژ خهريکی کۆکردنهوهی زانیاری و ئەزمونه. خاوهن دهريابهک شارهزایی و لیتهاتوویییه لهو بوارهدا. لهو کارههه پێی دهوتریت مامۆستای رینوینی زمان له بواری وهرگیپاندا.

ئهو ههروهها هاوکات وهک وهرگیپری نووسراوی و زارهکیش لهنیوان زمانهکانی سویدی، کوردی، فارسی و دهريیش کار دهکات و رۆژانه دهیان دۆخی جوربهجۆر تاوتووی دهکات و بهتهواوی بووه به خاوهن ئەزموونیکي بیوینه و شارهزایهکی دهگهمن له زماندا. شارهزای ههموو زاره کوردییهکانه و بهتاییهت کوردیی ناوهراست و کوردیی خواروو (کهلهوری) زۆر بهباشی و بهوردی دهزانیت.

خاوهنی گهلیک نووسراوهیه له بواری زماندا، خاوهنی کتیبی "پوختهی خالبهندی و رینووس" ه و دواچاپیشی ئەمڕۆ ۲۰۲۴/۰۲/۲۱ لهلایهن ئەکادیمیای کوردییهوه چاپ و بلۆ کرایهوه. ئەم کتیبه نویتیرین بهرهمه لهسهر رینووس نووسرابیت و پالپشتی و متمانهی ئەکادیمیای لهگهله و نویتیرین و دهولههمهندترین بهرهمه له بواری رینووسدا که دهکریت بکریته بنهمای نووسین بۆ ههه نووسهه و وهرگیپریک.

چاوپیکهوتن له گهل ماموستا دیاکو هاشمی،

رینوینی زمان له سوید سه بارهت به روژی جیهانیی زمانی دایک

ناماده کردن: ئیدریس هاشمی

1. روژی جیهانیی زمانی دایک چیه و بوچی به روچه ده چیت؟

دیاکو هاشمی: روژی جیهانیی زمانی دایک له ۲۱ی فبریهویری هموو سالتیک بو ریزلینان له فره چه شنیی زمانهوانی و مافی په روه ردهی زمانی دایک به روچه ده چیت. ئه و روچه له سالی 1999 له لایه ن یونسکووه دامه زراوه و نامانجی هو شیار کردنه وه یه له گرنگیی زمانی دایک بو که سیئی (شوناس/ناسنامه) و کولتور و گه شه پیدان.

2. بوچی فیرکردنی زمانی دایک زور گرنکه؟

دیاکو هاشمی: په روه ردهی زمانی دایک بو فیربوون و گه شه کردنی مندالان زور گرنکه. مندالان به فیرکردنیان به زمانی دایک، تیگه یشتنیکی باشتر له جیهانی ده و روبه ریان به ده ست ده هیئن و ده توانن نازادانه تر و داهینه رانه تر خو یان دهر بپرن. هه روه ها په روه ردهی زمانی دایک به شداره له پاراستنی زمان و کولتور ه کان و به هیز کردنی که سیئی و ناسنامه ی مندالان.

3. له مرودا فیرکردنی زمانی دایک رووبه رووی چ ناسته نگیک ده بیته وه؟

دیاکو هاشمی: له مرودا ناسته ننگ بو فیرکردنی زمانی دایک زوره. له زور ولاتا که میی سه رچاوه و ماموستا هه یه بو ئه وهی په روه ردهی زمانی دایک پیشکesh به هه موو قوتابیان بکه ن. له ولاتانی دیکه شدا هه ندیک زمان و کولتور هه لاواردن و به ربه ستیان بو ده کریت، ئه مه ش وا ده کات که ئه سته م بیټ خویندکاران به زمانی دایک فیرکاری وه ربگرن.

4. چی بکهین بو به هیز کردنی فیرکردنی زمانی دایک؟

دیاکو هاشمی: ده توانین زور شت بکهین بو به هیز کردنی فیرکردنی زمانی دایک. ده توانین داوای ئه وه بکهین که حکومه ته کانمان سه رچاوهی زیاتر له په روه ردهی زمانی دایکدا وه بهر بهینن. هه روه ها ده توانین پشتگیری له و ریکه راونه بکهین که کار بو پاراستنی زمان و کولتور ه کان ده کهن. هه روه ها هه موومان ده توانین زیاتر دهر باره ی زمان و کولتور ه جیاوازه کان بزاین و ریز له هه مه جویری زمانهوانی بگرن.

5. کاریگه ریه ئه رینیه کانی پاراستنی فره چه شنیی زمانهوانی چین؟

دیاکو هاشمی: پاراستنی فره‌چەشینی زمانه‌وانی چەندین کاریگەری ئەرئینی هەیه. یارمەتیدەرە بۆ پاراستنی کولتور و نەریتەکان. هەرەها لیبوردەیی و لیکتتگەیشتن لەنیوان کولتورە جیاوازه‌کاندا زیاد دەکات. جیهانیکی دەولەمەندتر و هەمەچەشنترمان پێ دەبەخشیت بۆ ئەوەی تێیدا بژین.

6. کاریگەرییە نەرئینیەکانی هەلاواردنی زمانه‌وانی چین؟

دیاکو هاشمی: هەلاواردنی زمانه‌وانی دەتوانیت کۆمەڵیک کاریگەری نەرئینی هەبێت. دەتوانیت بێتە هۆی ئەوەی خەڵک هەست بە پەراوێزخراوی و دوورخستنه‌وه بکەن. هەرەها دەتوانیت رێگری بکات لە دەستراگە‌یشتنیان بە خۆیندن و کار. هەرەها دەتوانیت مەملانی و گەزێیەکانی نیوان گرووپە جیاوازه‌کانی کۆمەڵگەدا بەهێز بکات.

7- چۆن دەتوانین بەره‌نگاری هەلاواردنی زمانه‌وانی ببینەوه؟

دیاکو هاشمی: دەتوانین بە هۆشیارکردنه‌وهی خەڵک لە کێشەکه بەره‌نگاری هەلاواردنی زمانه‌وانی ببینەوه. هەرەها دەتوانین پشتگیری لەو رێکخراوانە بکەین که کار بۆ بەره‌وپی‌شبردنی یەکسانیی زمانه‌وانی دەکەن. هەرەها هەموومان دەتوانین زیاتر دەربارە‌ی زمان و کولتورە جیاوازه‌کان فێر بین و رێز لە هەمەجۆریی زمانه‌وانی بگرین.

8. هیواکانتان بۆ داها‌تووی فێرکردنی زمانی دایک چییە؟

دیاکو هاشمی: هیوادارم لە داها‌توودا پەرە‌ه‌ده‌ی زمانی دایک بێتە شتیکی ئاسایی بۆ هەموو مندالان. هیوادارم هەموو مندالان دەر‌فە‌تی فێربوونیان هەبێت بە زمانی دایک و هەست بە شانازی بە زمان و کولتورە‌که‌یان بکەن.

9. لە رۆژی جیهانیی زمانی دایکدا پە‌یامت بۆ داریژە‌رانی سیاسەت و رای گشتی چییە؟

دیاکو هاشمی: پە‌یامی من بۆ بریار‌دە‌ران و رای گشتی لە رۆژی جیهانیی زمانی دایکدا، وه‌بەر‌هێنانی زیاتره‌ لە پەرە‌ه‌ده‌ی زمانی دایکدا. پەرە‌ه‌ده‌ی زمانی دایک وه‌بەر‌هێنانی‌که‌ بۆ داها‌توو. وه‌بەر‌هێنانه‌ لە فێربوون و گە‌شە‌پێدانی مندالان، وه‌ وه‌بەر‌هێنانه‌ لە ئاشتی و لیبوردە‌پیدا.

10. چ سەر‌چاوه‌به‌ک دە‌توانیت بە‌کار به‌ئێ‌ریت بۆ ئە‌وه‌ی زیاتر دەر‌بارە‌ی فێرکردنی زمانی دایک بزانی؟

دیاکو هاشمی: سەر‌چاوه‌ی زۆر لە‌بەر‌دە‌ستدایه‌ بۆ ئە‌وه‌ی زیاتر دەر‌بارە‌ی پەرە‌ه‌ده‌ی زمانی دایک بزانی. یونس‌کۆ م‌ال‌پ‌رێکی هەیه‌ که‌ زانیاری لە‌سەر رۆژی جیهانیی زمانی دایک و لە‌سەر پەرە‌ه‌ده‌ی زمانی دایکی تێدایه‌.

11. چۆن فێرکردنی زمانی دایک دە‌توانیت یارمە‌تیدەر بێت لە‌ به‌هێزکردنی ناسنامه‌ی مندالان؟

دیاکو هاشمی: فێرکردنی زمانی دایک دە‌توانیت لە‌ چە‌ند ر‌وویە‌که‌وه‌ یارمە‌تیدەر بێت لە‌ به‌هێزکردنی که‌سپیتی مندالان. مندالان بە‌ فێربوونی زمانی دایک، تێگە‌یشتیکی با‌ش‌تر لە‌ کولتور و می‌ژوووی خۆیان بە‌دە‌ست ده‌هێنن. هەر‌ه‌ها دەر‌فە‌تیکیان بۆ دەر‌خسیت که‌ ئازادانه‌تر و دا‌هێنه‌رانه‌تر خۆیان دەر‌ب‌رن. فێرکردنی زمانی دایک‌یش دە‌توانیت لە‌ به‌هێزکردنی متمانه‌ به‌خۆبوون و خۆبه‌گ‌وره‌زانیی مندالان، یارمە‌تیدەر بێت.

12. زمانی دایک لە‌ بنیاتانی ئاشتی و پ‌ی‌ش‌گرتن لە‌ نا‌کوکی چ رۆ‌لێکی هەیه‌؟

دیاکو هاشمی: زمانی دایک له بنیاتنانی ناشتی و پیښگیری له مملتان پوټی گرنګ ده گپړت. به پزگرتن و پیښخستنې فره چه شنبی زمانه وانی، ده توانین کومه لگه ی گشتگیرتر و لیپورده تر دروست بکه یین. فیرکردنی زمانی دایکیش ده توانیت یارمه تیده ر بیت له زیادکردنی لیکتیگه یشتن له نیوان کولتور و گرووپه جیاوازه کاند.

13. چوڼ ده توانیت نامرازه دیجیتالییه کان بو باشتکردنی فیرکردنی زمانی دایک به کار بهینریت؟

دیاکو هاشمی: نامرازه دیجیتالییه کان ده توانرین به چندین شیوه ی جیاواز بو باشتکردنی فیرکردنی زمانی دایک به کار بهینرین. بو نمونه ده توانریت سوودیان ل وهر بگیریټ بو دروستکردنی وانه و راهینانی کارلیککارانه، بو ټه وه ی خویندکاران به شیوه ی سهرهیل ده ستیان به که رهسته ی زمانی زگماکی بگات، ههروه ها بو په یوه سترکردنی خویندکاران له گه ل ماموستایان و خویندکارانی دیکه له سهرانسه ری جیهان.

14. ټیوه له سوید ده ژین و له وئ نه ته وه ی جیاواز په نایان هیناونه سوید، ناسته نگه تایبه ته کان بو فیرکردنی زمانی دایک له سویدا چین؟

هه ر مندالیکې په نابه ر له سوید بو هی هه به زمانی دایکی خوی فیرکاری زمانی دایکی بو بکریټ. له سوید جگه له زمانی سویدی، لانی کم ۲۰۰ زمانی جیاوازی تر هه ن که خه لکی کوچه ر له سوید به کاری ده هینن. سوید هه ول ده دات هه تا بکریټ فیرکردنی زمانی دایک بو هه موو زمانه کان دابین بکات، به لام به داخوه له به ر زوربوونی رازه ی زمانه کان و که مبوونی ماموستا له هه ندیک له زمانه کاند ټه و کاره ټه سته مه. به لام سوید و یاسا ریگری له فیرکردنیان ناکات. ټه مه به مه رچیک ټه وانه ته نها ټه و که سانه ن که دواپی کوچیان کردوه بو سوید. به لام ټه و ولاتانه ی که کوردیان تیدایه و کوردستان له ویدا هه میشه ج و ری له میژینه ی کورد بووه و کورد هه میشه و بگره زووتر له نه ته وه بالاده سته کان له وئ ژیاوه، کورد بیبه شه له به کارهینانی زمانی کوردی.

15- چوڼ ده توانین هه موومان له ټاهه ننگیپران به بوڼه ی رۆژی جیهانیی زمانی دایک به شداری بکه یین؟

دیاکو هاشمی: بو ټاهه ننگیپران به بوڼه ی رۆژی جیهانیی زمانی دایک زور ریگه هه یه. بو نمونه ده توانین:

- هه ول بده یین سه باره ت به زمان و کولتوره جیاوازه کان زووتر شت فیر بیین.
- له گه ل منداله کانماندا باسی گرنگیی زمانی دایک بکه یین.
- پشتگیری له و تاکه که س و ری کخراوانه بکه یین که کار بو پاراستنی زمان و کولتوره کان ده که ن.
- له و بوڼانه ی که له رۆژی جیهانیی زمانی دایکدا ری ک ده خرین، به شداری بکه یین.
- له فیرگه جوړه جوړه کانی ناو توړه کومه لایه تییه کاند به هه ره وه زی به شداری بکه یین و پیکه وه له سه ر زمان بدویین.

16. رۆژی زمانی دایک بو ټه و زمانه ی که به کارهینانیان وه ک زمانی په روه رده سنووردار کراون، چی ده گه یه ټیت؟

دیاکو هاشمی: بو ټه و زمانه ی که وه ک زمانی په روه رده سنووردار کراون و ریپان ل گیراوه، یان کم نوپنه رایه تی کراون یان سه رکوت کراون، رۆژی جیهانیی زمانی دایک ده رفه تی که بو راکیشانی سه رنج بو بوون و گرنگی و پیویستی پاراستنیان. رۆژی که بو تیشک خسته سه ر خه بات بو دادپه روه ریی زمانه وانی و گشتگیری، بو بیرهینانه وه ی گرنگی دابینکردنی سه رچاوه و پالپشتی بو پاراستن و پیښخستنې ټه و زمانه، چ له ناو سیسته می په روه رده و چ له ده ره وه ی سیسته می په روه رده. هه روه ها ده رفه تی که بو راکیشانی سه رنج بو ټه و به ربه ستانه ی که ټه م زمانه روپه روویان ده بڼه وه و کارکردن بو به رزکردنه وه ی ناستی هوشیاری و پشتیوانی بو مانه وه و زیندووییان.

17. تا چند گرنه هه موو زمانه کان وهک زمانی پهروه دهیی له ولاتیکی فره کولتووریدا به کار بهینرین؟

دیاکو هاشمی: له هه مووی گرنه گرتر ئه وهیه که ده رفهت بدریت به هه موو زمانه کان که وهک زمانی پهروه ده له ولاتیکی فره کولتووریدا به کار بهینرین. پیشکه شکردنی پهروه ده به زمانه جیاوازه کان نهک ته نها فره چه شنیی زمانه وانای بهروه پیش ده بات، به لکوو ده ستر اگه یشتنیکی یه کسان به خویندن بو هه موو هاوولاتیان به بی گویدانه پیشینه ی زمانه واناییان به رده ست ده خات. ههروه ها کییه تیی کولتووری و خو به گه وره زانین له خویندکاراندا بهروه پیش ده بات و له کولتووریکو کومه لایه تیی گشتگیرتر و ریزدارتر به شداری ده کات. به پیدانی ده رفهت به که مینه زمانه وانیه کان بو ئه وهی به زمانی دایکیی خویندکاراندا به کار بهینرین، ده رفهتی خویندن و تیکه لیبونیا له گه ل کومه لگه دا به هیتر ده بی. ئه مهش بو پیکه وه ژیا نیکی داد پهروه تر و هاوسه نگرتر له کومه لگه ی فره کولتوریدا، یارمه تیده ره.

18. مه به ست له زمانی نه ته وهیی چییه؟

دیاکو هاشمی: زمانی نه ته وهیی ئه و زمانه یه که به فره می له لایه ن حکومت و ئیداره و ده سه لاتی دادوهریی نه ته وهیه که وه دانپیدانراون و به کارهینراون. ئه م زمانه پیگه یه کی تایبه تیان هه یه و زور جار له به لگه نامه فره مییه کان و یاساکان و په یوه ندییه کانی ده سه لانداندا به کار ده هیترین. زمانه نه ته وهیییه کان ده توانن هیمای یه کیتی و کییه تیی نه ته وهیی بن و به زوری ره نگدانه وهی زمانه بالاده سته کانی ولاتیکی بن.

19. تا چ راده یهک بو کورد گرنه که زمانه که ی بپاریزیت و تا چ ئاستیک؟

دیاکو هاشمی: هه ره نه ته وهیه که بیه ویت نه فه وتیت و له لاپه ره ی میژوودا ون نه بی، ده بیته هه ول بدات زمانه که ی بپاریزیت. پاراستنی زمانه ئه وه نییه که ته نها گورانیی پی بلئی و له ئاستیکی ساده دا به کاری بهینیت. به لکوو زمانه ده بیته له هه موو بواره کانی خویندندا به کار بهینریت و ئه ندامانی ئه و نه ته وهیه خویندن هه تا ئاستی بهرز به زمانی دایکیی خویندکاراندا به کار بهینریت.

20. چون ده کریت کیسه کانی ئیستای رینووسی چاره سه ر بکریت و له سه ر رینووسی یه کگرتوو ریک بکه وین؟

دیاکو هاشمی: کورد ده میکه خاوه نی رینووسی یه کگرتوو ی خو یه تی. ئه ویش ئه وهیه که له لایه ن ئه کادیمیای کوردییه وه په سه ند کراوه و و له کتییی "پوخته ی رینووس" دا خراوه ته به رده ست. رینووسی هه موو دنیا کیسه ی له سه ره، رینووسی هه موو زمانه کانی دنیا هه موو کاتیک پشتگیری ته واوی خه لکی له گه لدا نییه. گرنه ئه وهیه خاله گرنه کانی دیاری بکرین و پیشنیاریان له سه ر بدریت، پاشان کورپکی متمانه پیدراوی وهک ئه کادیمیای ولاته که، پشتراستی بکاته وه و کوده نگیی له سه ر بدات. ئه مهش بو کورد کراوه. ئه م رینووسه بو ئه و به شه ی که ئه لفییی ئارامی به کار ده هیترین، رینووسی یه کگرتوو. ئه م رینووسه له میژه به کار هیتراره.

ورده شت لیره و له وئ ئه وه نده گه وره نین که بلیین کورد رینووسی نییه. له هه موو زمانه کانی دنیا دا ورده جیاوازیی بیرورا هه ره هه ن و هه تا زمانیش مابیت هه ره رای جیاوازه یه، گرنه ئه وهیه له سه ر شتیک که بو کوده نگی کراوه خو مان کو بکه پنه وه. ئه ویش هه مان رینووسه که ئه کادیمیای کوردی پالپشتیی ده کات و ئه مپرو له توپی کتییی "پوخته ی رینووس و خاله بندی" دا بلاو کراوه ته وه و نویتترین سه رچاوه یه بو رینووسیکی متمانه پیکراوی زمانی کوردی:

پوختە ی پینووس و خالبەندی

ئامادەکردن:

دیاکو هاشمی

پینوینی زمان ئە وەرگیڕان

ئەسەر بنەمای بڕیارەکانی ئەکادیمیای کوردی،
کوردنایتیگرووپ، زانستپەرورانی کورد، چاوگ و
فەرمانگە ی نایتیی کوردستان و
بەراورد ئەگەڵ زمانەکانی تر

پیشکەشە بە مامۆستایان، خوێندکاران،
فێرخوازان و ڕاژەکارانی زمانی کوردی

هەولێر ٢٠٢٤